

DR. REGINA LAUKAITYTĖ

Lietuvos istorijos institutas

VIENTIKYBĖ LIETUVOJE (XIX a. viduryje–XX a. pradžioje)

Straipsnis skiriamas lietuvių istoriografijoje iki šiol neanalizuotai temai – vientikybės (rus. единоверие) fenomenui, jos atsiradimui ir raidai Lietuvoje. Vientikybė yra savotiška Stačiatikių ir Sentikių Bažnyčių unijos forma: prisijungę prie stačiatikybės sentikiai galėjo laikytis savo senųjų apeigų, tradicijų, tik privalėjo būti Stačiatikių Bažnyčios hierarchijos žinioje. Negausiams vientikių parapijoms už valstybės lėšas buvo statomos cerkvės, skiriami jų pačių išsirinkti šventikai, kurių išlaikymas nieko nekainavo, – jie gaudavo algą iš išdo kaip ir stačiatikių dvasininkai. Be to, vientikiai galėjo naudotis pilietinėmis, juridinėmis teisėmis, kurių neturėjo imperijoje diskriminuojami sentikiai.

Dėl sąlygiškai geresnės sentikių padėties nei Rusijos imperijos gilumoje vientikių bendruomenės Lietuvoje atsirado palyginti vėlai, buvo negausios. Jų atsiradimą pristabdė ir Lietuvos stačiatikių arkivyskupo, vėliau metropolito Josifo (Semaškos) nepritarimas vientikių parapijų steigimui. Kadangi stačiatikių cerkvių tinklas šalyje buvo labai retas, arkivyskupas siekė, kad sentikiai tiesiog pereitų į stačiatikybę, nekeldami jokių išankstinių sąlygų.

Imperijos gilumoje sentikius jungtis prie Stačiatikių Bažnyčios vertė caro valdžios persekiojimas: pilietinė bei socialinė diskriminacija; sentikių maldos namai, vienuolynai dažnai būdavo perduodami vientikiams. Tuo tarpu Lietuvoje išvengta prievartos: religinius motyvus formavo ir diegė misionieriai; vientikiams atiduoti tik vieni sentikių maldos namai (Karališkiuose, Ukmergės aps.), kitos cerkvės pastatytos naujos.

Didžiausią įtaką vientikybės atsiradimui ir plitimui Lietuvoje turėjo arkimandritas Pavelas Prūsietis, apie 20 metų vadovavęs fedosejevininkų srovės vienuolynui Voinove (Eckertsdorfas, tuometinėje Prūsijoje). Jam netikėtai perėjus į vientikybę ir tapus Maskvos Šv. Nikolajaus vientikių vienuolyno vyresniuoju, keletas Lietuvos sentikių dvasininkų taip pat įtikino savo parapijiečius jungtis prie Stačiatikių Bažnyčios vientikybės teisėmis. 1869–1870, 1872 m. t. Pavelas lankėsi Lietuvoje su misijomis ir padėjo vientikybės pamatus. Buvo įkurtos pirmosios parapijos, netrukus pastatytos cerkvės Novoaleksandrovske (dab. Zarasai, 1872 m.), Karališkiuose (1871 m., su filija Ukmergėje), Kaune (1871 m.); išventinti pirmieji keturi šventikai, buvę fedosejevininkų srovės sentikių parapijų dvasininkai.

Iki XIX a. pabaigos įsteigtos dar dvi parapijos: Lazarcų (1888 m.) ir Strošiūnų (1894 m.). XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje platesnio sąjūdžio tarp Lietuvos sentikių už susijungimą su stačiatikybe inicijuoti nepavyko, nors Stačiatikių Bažnyčia niekuomet nenutraukė savo misijų.

Vientikybės plitimas Lietuvoje neįgavo didesnio masto, vis dėlto ji destabilizavo Sentikių Bažnyčios, ypač fedosejevininkų srovės, padėtį. 1911 m. Kauno gubernijoje buvo 2052 vientikiai ir du jų šventikai. Tai sudarė apie 4,2 proc. visų šioje gubernijoje gyvenusių sentikių (47 997).

Po Pirmojo pasaulinio karo vientikybė Lietuvoje natūraliai sunyko, neturėdama jėgų atkurti savo bendruomenės. Be to, Lietuvos Respublikoje stačiatikybei tapus negausia religine mažuma, stačiatikių vyskupijos vadovybė atsisakė šios prozelitizmo formos.

Žinomas archeologas, populiarių istorinių knygų jaunimui rašytojas Petras Tarasenka buvo vientikis¹. Kokia tai religija? Informacijos apie ją nerasime enciklopedijose, Lietuvos istorijos knygose. Labai vėluojantys Lietuvos Bažnyčių istorijos tyrimai palieka daug spragų šios srities faktografijoje bei faktologijoje.

Vientikių bendruomenė – tai prie stačiatikybės prisijungę sentikiai (rus. *единоверцы*). Jų istorijai Lietuvoje ir skiriamas šis straipsnis. Istorija įdomi rekonstruojant istorinę Lietuvos konfesijų žemėlapi, taip pat analizuojant Rusijos imperijos religinę politiką. Gana gausioje akademinėje literatūroje apie Lietuvos sentikius² vientikybės fenomenas, jos raida mūsų šalyje iki šiol atskirai netyrinėta.

Vientikybė – religija ir politika. Pavienės sentikių bendruomenės Rusijoje, Ukrainoje pradėjo tartis su stačiatikių vyskupais dėl prisijungimo prie Stačiatikių Bažnyčios sąlygų XVIII a. pabaigoje. Pirmoji vientikių cerkvė 1780 m. buvo pašventinta Znamenkos kaime, 35 varstai nuo Jelizavetgrado³. 1800 m. imperatorius Pavelas I patvirtino vientikybės statusą. Vientikybė netapo atskira Bažnyčia, o tik Stačiatikių Bažnyčios šaka. Vientikių parapijos priimdavo stačiatikių vyskupų paskirtus (ir jiems pavaldžius) šventikus, kurie laikydavo pamaldas pagal sentikių apeigas, naudodamiesi senosiomis, pirmųjų Rusijos patriarchų – iki reformatoriaus Nikono – aprobuotomis bažnytinėmis knygomis⁴.

¹ D. Steponavičienė, *Petras Tarasenka (1892–1962). Biografinė apybraiža*, Vilnius, 1996, p. 9.

² Г. Поташенко, *Старообрядческая Церковь в Литве в 17-ом – начале 19-го века*, докторская диссертация, Вильнюс, 1999; G. Potashenko, *Sentikystė ir sentikiai Lietuvoje*, *Naujasis židinys*, 1995, Nr. 7/8, p. 587–590, ir kt. šio autoriaus straipsniai; *Lietuvos sentikiai: duomenys ir tyrimai*, 1996–1997, Vilnius, 1998.

³ А.Шамаро, *История призрачного примирения*, *Наука и религия*, 1990, № 8, p. 58.

⁴ *Русское православие: вехи истории*, Москва, 1989, p. 307–308; П.Смирнов, *История христианской Православной Церкви*, Нью Йорк, 1991, p. 245–246 (pirmasis knygų leidimas – 1903 m.).

XIX a. vientikybė Rusijos imperijoje plito gana lėtai, tačiau vis labiau darėsi valstybinės Stačiatikių Bažnyčios ir pačios valstybės religinės politikos įrankiu. Ji turėjo atlikti sentikių srovių sujungimo su Stačiatikių Bažnyčia misiją. Stačiatikiai negalėjo tapti vientikiais, tik sentikiais. Pastariesiems prisijungimas prie valstybinės Bažnyčios galėjo būti pageidautinas. Jų bendruomenės, atsiradusias XVII a. viduryje po patriarcho Nikono reformų, išsekino represijos, nelegalus maldos namų, vienuolynų statusas. Po to, kai 1667 m. Rusų Stačiatikių Bažnyčios susirinkimas prakeikė naujovių liturgijoje nepripažinusius sentikius, caro valdžia pradėjo juos persekioti, dažnai būdavo netgi naikinamas religinis paveldas, žudomi žmonės. Tai paskatino migraciją: sentikiai pradėjo keltis į Sibirą, užsienio valstybes. Jų bendruomenių atsirado visose šalyse, kurios ribojosi su Rusija: Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, Lenkijoje, Švedijoje, Turkijoje, net Kinijoje ir Japonijoje. Senato duomenimis, Petro I valdymo laikais iš Rusijos buvo pabėgę apie 10 proc. gyventojų (900 tūkst.)⁵. Užsienio šalyse sentikiai naudojami tikybės laisve.

XIX a. Rusijos carų politika sentikių atžvilgiu buvo labai nepastovi. Jekaterinos II, Pavelo I, Aleksandro I valdymo laikotarpiu jie buvo toleruojami: nepaisant XVIII a. viduryje priimtų diskriminacinių įstatymų, jiems buvo leidžiama statyti naujus maldos namus, kurti vienuolynus, platinti savo literatūrą ir pan.⁶ Tačiau Nikolajus I, Aleksandras II vėl ėmė nebepasitikėti sentikių lojalumu oficialiajai valdžiai ir sustiprino represijas. Liberalios politikos laikotarpiu labai išaugę, praturtėję jų dvasiniai centrai buvo likviduojami, maldos namai, vienuolynai su visu liturginiu inventoriu daugelyje vietų prievarta perduodami vientikiams. Taigi vientikybės plitimas, matyt, buvo tiesiogiai susijęs su caro valdžios represijomis prieš sentikių bendruomenes.

Vientikybė Lietuvoje. Nuo XVII a. vidurio Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo gana daug rusų sentikių gyvenviečių. Tačiau pabėgę nuo caro valdžios persekiojimų, žlugus Abiejų Tautų Respublikai, jie vėl tapo caro valdiniais. Lietuvoje susiklostė gana įdomi situacija: valstybinės Rusų

---

⁵ Ф.Мельников, *Краткая история древлеправославной (старообрядческой) церкви*, <http://www.kirov.ru/~umcnd/books/meln1.htm>; šią knygą taip pat žr.: <http://www31.brinkster.com/rpscvolga/melnikov06.htm>. Knygos autorius Fiodoras Melnikovas (1874–1960) žinomas Sentikių Bažnyčios Baltosios Krinicos srovės veikėjas, daug rašęs teologijos, istorijos klausimais; 1930–1960 m. gyveno emigracijoje Rumunijoje.

⁶ О.Ершова, *Организация церковной жизни старообрядчества в XIX веке, Монастыри в жизни России, Калуга–Боровск, 1997*, p. 88.

Stačiatikių Bažnyčios cerkvių, parapijų, dekanatų tinklas užgrobtose teritorijose ilgai buvo labai retas. Mat prijungiant dabartinės Lietuvos teritoriją prie Rusijos imperijos, XVIII a. pabaigoje, stačiatikių čia beveik nebuvo. Nebuvo nė vienos parapijos, maždaug 400 stačiatikių gyventojų aptarnavo Kruonio, Surdegio, Vievio ir Vilniaus vyrų vienuolynų vienuoliai⁷. Tik šiose vietovėse veikė cerkvės, visos kitos po bažnytinės Bresto unijos (1597 m.) buvo uždarytos arba perėjo į Rytų apeigų katalikų rankas. Tuo tarpu sentikių bažnytinė „infrastruktūra“ čia jau seniai buvo susiklosčiusi. XIX a. viduryje Kauno ir Vilniaus gubernijose gyveno apie 30 tūkst. sentikių⁸. Istoriko Grigorijaus Potašenkos duomenimis, 1863 m. Lietuvoje veikė 27 maldos namai, XX a. pradžioje jų buvo 45⁹.

Gubernijų administracija į Šiaurės vakarų krašto senbuvius sentikius žiūrėjo kaip į tautiečius, gana palankiai ir neskubėjo čia taikyti imperijoje galiojusių draudimų. Lietuvos stačiatikių vyskupijos vadovybė, arkivyskupas, vėliau metropolitas Josifas (Semaška), taip pat ragino valdžios institucijas vengti veiksmų, galinčių sukelti sentikių priešišumą¹⁰. Didesnį rūpestį jai kėlė kova su čia vyraujančia katalikybe, unitų prijungimo problemos.

Taigi sąlygiškai geresnė sentikių bendruomenių padėtis Šiaurės vakarų krašte nebuvo palanki vientikybės plitimui. Ji čia atsirado palyginti vėlai, tik XIX a. antrojoje pusėje. Be to, skirtingai nei imperijos gilumoje, Lietuvoje vientikybė buvo platinama nesigriebiant atviros prievartos.

Vientikybės atsiradimą Lietuvoje (čia turima galvoje Lietuvos stačiatikių vyskupijos teritorija) nulėmė keletas aplinkybių. Stiprėjo ir religinė, ir socialinė sentikių motyvacija jungtis prie stačiatikybės. XIX a. pirmojoje pusėje šalies sentikiai išgyveno reformų, taigi senųjų vertybių peržiūrėjimo, laikotarpį. Amžiaus pradžioje susilpnėjo radikali fedosejevininkų srovė. Dalis jos sekėjų, iki tol nepripažinusių Santuokos sakramento, nuo 1823 m. pradėjo tuokti pagal specialiai sudarytas apeigas ir taip suartėjo su pamarietiais¹¹. Be to, apie 1825–1855 m., valdant Nikolajui I, imperijoje labai sustiprėjo sentikių persekiojimas, jie prievarta buvo verčiami jungtis prie Stačiatikių Bažnyčios. Pavyzdžiui, nuo 1855 m. tik „persirašę“ vientikiais jie galėjo priklausyti pirklių luomui.

⁷ L. Żytkowicz, *Rządy Repnina na Litwie w latach 1794–7*, Wilno, 1938, p. 278–279.

⁸ Д.Извеков, *Исторический очерк состояния Православной Церкви в Литовской епархии за время с 1839–1889*, Москва, 1899, p. 334.

⁹ G.Potašenko, *Sentikystė ir sentikiai Lietuvoje...*, p. 588.

¹⁰ Д.Извеков, *Исторический очерк...*, p. 333–335.

¹¹ Г.Поташенко, *Старообрядческая Церковь в Литве...*, p. 145–146.

Šiuo laikotarpiu represijos pasiekė ir Lietuvos sentikių bendruomenes. G.Potašenkos duomenimis, 1825–1855 m. Lietuvoje buvo uždaryta 13 iš 33 žinomų sentikių maldos namų; kai kurie šventikai nubausti administracinėmis bandomis, buvo atkakliai įkalbinėjami prisijungti prie Stačiatikių Bažnyčios¹². Tad neatsitiktinai šiuo laikotarpiu datuojamos ir pirmosios užuominos apie vientikybę.

Pasak rusų istoriko protojerėjaus D.Izvekovo, pirmieji prisijungti prie Stačiatikių Bažnyčios panoro Novoaleksandrovsko (dabar Zarasų) apskrities sentikiai. 1841 m. jie prašė pašventinti kaip vientikių cerkvę Degučių sentikių maldos namus, leidimo išsirinkti šventiką ir laikyti pamaldas pagal senąsias knygas¹³. Vargu ar šį prašymą paskatino religiniai motyvai: priešastis, dėl kurios sentikiai leidosi į derybas, greičiausiai buvo mėginimas atgauti caro valdžios uždarytus¹⁴ minėtus maldos namus. Tačiau arkivyskupas Josifas (Semaška) jų prašymui nepritarė.

Kodėl stačiatikių arkivyskupas pasipriešino vientikybės atsiradimui? Negausių Stačiatikių Bažnyčios parapijų suskaidymas katalikiškame krašte į tris nelygias bendruomenes – iš Rusijos atvykstančius stačiatikius, vakarykščius unitus ir vakarykščius sentikius (vientikius) arkivyskupui, matyt, atrodė pernelyg kompliktuotas. Laiške Šv. Sinodo oberprokurorui grafui Nikolajui Protasovui jis rašė, kad vientikių atsiradimas sukeltų daug rūpesčių, kenksmingų gandų, tuo tarpu nemažai Degučių sentikių jau buvo tapę stačiatikiais be jokių išankstinių sąlygų. Tad buvo įgyvendintas jo siūlymas: Degučių maldos namai 1850 m. tapo stačiatikių cerkve (Antalieptės filija)¹⁵.

Gali būti, kad metropolitas Josifas, – pats priklausęs Unitų Bažnyčiai ir labiausiai prisidėjęs, kad ji būtų likviduota Rusijos imperijoje, – netikėjo kokios nors bažnytinės unijos perspektyva. Dėl jo nepalankumo vientikybei daugiau mėginimų įkurti jų parapiją kurį laiką nebuvo.

Pirmosios vientikių parapijos Lietuvoje įkurtos 1869–1870 m. kelių sentikių dvasininkų iniciatyva. Jų religiniam apsisprendimui didžiausią įtaką turėjo igumenas Pavelas Prūsiškis. Kas žinoma apie šį asmenį? Jis – Piotras Ivanovičius Ledniovas (1821–1895), gimęs Syzranėje (Simbirsko gub.), fedosejevininkų sentikių šeimoje. Mokėsi tik namie, tačiau laikomas labiausiai

¹² G.Potašenko, *Lietuvos sentikiai: Raguvos bendruomenės istorija*, Vilnius: Raguva, 2001, p. 289.

¹³ Д.Извекков, *Исторический очерк..*, p. 336.

¹⁴ *Записки Иосифа Митрополита Литовского*, т. 3, Санкт-Петербург, 1883, p. 760.

¹⁵ Д.Извекков, *Исторический очерк..*, p. 336.

apsiskaičiusiu teologijos, apologetikos, bažnytinės istorijos srityje. Jis beveik 20 metų vadovavo Voinovo (Eckertsdorfo, tuometinėje Prūsijoje) fedosejevininkų srovės sentikių Viešpaties Atsimainymo–Trejybės vienuolynui Prūsijoje. Kadangi Lietuvoje sentikiai vienuolynų tuo metu neturėjo, Voinovas* buvo svarbus jų centras. Ten buvo sukaupta didelė biblioteka, lavinami sentikių dvasininkai**.

1867 m. t. Pavelas su keliais Voinovo vienuoliais išvažiavo į Maskvą, kitais metais tapo vientikiu. 1869 m. jau buvo bene didžiausio imperijoje Maskvos Šv. Nikolajaus vientikių vienuolyno vyresniuoju, apie 1870 m. – igumenu¹⁶.

Tėvo Pavelo apsisprendimas prisijungti prie Stačiatikių Bažnyčios turėjo didelį atgarsį Lietuvos sentikių parapijose. Pagyvėjo religinės diskusijos apie sentikių, nepraktikuojančių sakramentų, ypač Komunijos, išganymą, tikėjimą Antikristu ir pan. Tarp dvasininkų ir pasauliečių jis čia turėjo artimų asmenų, su kuriais svarstydavo teologines sentikybės problemas. Jie – Perelazų (Vilniaus gub. ir aps.), Novoaleksandrovsko ir Karališkių (Ukmergės aps.) sentikių dvasininkai Martinianas Tichomirovas, Artiomas Suchorukovas ir Vasilijus Darendovas – netrukus nusprendė pasekti jo pavyzdžiu. Tačiau metropolitas Josifas ir šįkart nepritarė sumanymui steigti Lietuvoje

* Vienuolyną Voinove netoli Pišo (Johannesburgo, tuometinėje Prūsijoje, dabar Lenkijos Respublikos teritorija) 1835 m. įsteigė sentikis Lavrentijus Rastropinas. Sentikių bendruomenė prie Mozūrų ežerų gyvavo nuo XIX a. trečiojo dešimtmečio, jų koloniją sudarė 11 kaimų, gyveno apie 800 žmonių. 1847 m. šis vienuolynas tapo Maskvos Viešpaties Atsimainymo kapinių sentikių bendruomenės padaliniu. Mat jos vadovai, įbauginti imperatoriaus Nikolajaus I persekiojimų, nusprendė sukurti naują centrą saugesnėje vietoje. Vienuolynui 1848–1867 m. vadovavo t. Pavelas Prūsietis. Tuo laikotarpiu vienuolynas tapo svarbiu sentikių religiniu centru, netoli Pišo buvo atidaryta spaustuvė. Tėvui Pavelui išvykus, bendruomenė ir vienuolynas pradėjo nykti; daug sentikių tapo vientikiais. Sunykusio vienuolyno nekilnojamoji nuosavybė buvo nupirkta, jame 1885 m. atidarytas iki šiol veikiantis sentikių moterų vienuolynas (Павел Прусский, *Русский биографический словарь*. Сетевая версия, <http://kolibry.astroguru.com/01160015.htm>; И.Починская, *Старообрядческое книгопечатание*, <http://heritage.eunnet.net/oldbelief/main/ch1/index/htm>; <http://www.klasztor.pl/zabytek.html> ir kt.).

** Lietuvoje gyvenančių sentikių srovės – fedosejevininkai ir pamariečiai – yra bepopiai, nes nepripažįsta Rusų Stačiatikių Bažnyčios šventikų. Tačiau jie turi dvasininkus, – tai yra bendruomenės išsirinkti asmenys (rus. *наставники*), išmanantys liturgiją, bet neturintys krikščionių Bažnyčiose įprastų vyskupų teikiamų šventimų. Jie vadovauja parapijai ir pamaldoms, atlieka krikšto, santuokos, laidotuvių apeigas, klauso išpažinčių ir skiria atgailą.

¹⁶ Н.Субботин, Поездка священноинок Павла в северо-западный край, *Литовские епархиальные ведомости*, 1870, № 14, p. 570. Šis vienuolynas buvo atidarytas 1866 m. Viešpaties Atsimainymo kapinėse, caro valdžiai perdavus vientikiams dalį ten veikusios fedosejevininkų srovės sentikių bendruomenės nuosavybės.

vientikių parapijas, siūlė sentikiams tiesiog pereiti į stačiatikybę. Pastarieji, prisirišę prie savo senųjų apeigų, tradicijų, tokioms radikalioms permainoms nesiryžo¹⁷.

Po metropolito Josifo mirties, 1869 m. minėti sentikių dvasininkai vėl atnaujino savo pastangas įkurti Vilniaus ir Kauno gubernijose vientikių parapijas: kreipėsi į generalgubernatorių ir pasiuntė deputaciją pas naująjį Lietuvos metropolitą Makarijų (Bulgakovą), gyvenusį Sankt Peterburge¹⁸. Šis ne tik pritarė jų sumanymui, bet ir nedelsdamas ėmė rūpintis lėšomis vientikių cerkvių statybai ir išlaikymui. Deputacijos narių prašomas, jis tuojau pasiuntė iš Sankt Peterburgo vientikių šventiką Aleksejų Troickį su įgaliojimais prijungti prie stačiatikybės tam apsisprendusius krašto sentikius. Šventikas šiuo tikslu du kartus lankėsi Vilniaus ir Kauno gubernijose¹⁹.

1869 m. rudenį į Lietuvą atvažiavo pirmieji misionieriai iš Maskvos Šv. Nikolajaus vientikių vienuolyno: t. Pavelas Prūsietis su keliais iš Lietuvos sentikių parapijų kilusiais vienuoliais. Jie čia atvyko su kilnojamąja cerkve, liturginiais reikmenimis ir populiariomis knygomis. Gubernijų ir stačiatikių vyskupijos dvasinė valdžia juos sutiko labai palankiai. Vilniaus Šv. Dvasios cerkvėje prie šventųjų kankinių relikvijų t. Pavelas laikė pamaldas su stačiatikių vienuoliais pagal senąsias knygas, tuo demonstruodami, kad vientikybė skiriasi nuo stačiatikybės tik apeigomis²⁰. Taip pat palankiai t. Pavelo misija domėjosi pasaulietinė valdžia: jis lankėsi pas Šv. Sinodo oberprokurorą, vientikybės platinimo klausimus kelis kartus aptarė su Kauno gubernatoriumi kunigaikščiu M.Obolenskiu ir Vilniaus generalgubernatoriumi A.Potapovu²¹.

Per keletą mėnesių t. Pavelas aplankė daug sentikių bendruomenių, įtikinėdamas jų narius atsisakyti „paklydimų“, tapti „tikrosios“ Bažnyčios nariais. Po keletą savaitių misionieriai praleido Novoaleksandrovske, Kaune, važinėjo po sentikių kaimus. Anot žinomo Sentikių Bažnyčios veikėjo ir istoriko Fiodoro Melnikovo, t. Pavelo misijų metodas buvo „provokacinis“²² – jis stengdavosi išprovokuoti sentikių dvasininkus viešiemis teologiniams

¹⁷ Н.Субботин, Поездка священноинока Павла., р. 576.

¹⁸ Ten pat, р. 577.

¹⁹ Ten pat, р. 578.

²⁰ Воспоминания, беседы и иные сочинения о глаголемом старообрядчестве, составленные игуменом Павлом, изд. 2-е, Москва, 1871, р. 557–558.

²¹ Ten pat, р. 555–556, 608 ir kt.

²² Ф.Мельников, Краткая история., <http://www31.brinkster.com/rpscvolga/melnikov06.htm>.

ginčams, kuriuose paprastai nuginčydavo savo menčiau išprususius oponentus.

Nors žmonės gana gyvai domėjosi t. Pavelo pamokslais, bet per penkis mėnesius jam pavyko prijungti prie Stačiatikių Bažnyčios kaip vientikius tik 107 asmenis (56 Novoaleksandrovske, 13 Kaune, 25 Karališkiuose, 11 Perelazuose ir 2 Jonavoje; antra tiek sentikių prie stačiatikybės galėjo prijungti šventikas A. Troickis²³).

Iš pirmo žvilgsnio misijos rezultatai gali pasirodyti menki, tačiau grįždamas į Maskvą t. Pavelas čia paliko žmones, gebančius tęsti misiją, be to, įsteigęs pirmuosius vientikybės židinius. Vyriausybė nedelsdama skyrė 5 tūkst. rb vientikių cerkvių Kaune ir Karališkiuose statybai, cerkvės statybą Novoaleksandrovske pažadėjo finansuoti Sankt-Peterburgo vientikiai²⁴.

Pirmųjų vientikių bendruomenių šventikais t. Pavelo siūlymu Kauno vyskupas vikaras Josifas (Drozdovas) 1870–1871 m. išventino ir paskyrė jau minėtus buvusius sentikių dvasininkus: Vasilijų Darendovą, Martinianą ir Pavelą Tichomirovą, Artiomą Suchorukovą. Jie nebuvo baigę dvasinių seminarijų, neturėjo šventimų. Pramokti vientikių liturgijos jiems padėjo jero diakonas Joanas iš Maskvos Šv. Nikolajaus vienuolyno²⁵. Jis lydėjo t. Pavelą jo misijos metu, o šiam išvykus kuriam laikui buvo paliktas Lietuvoje.

Vientikių parapijos ir cerkvės Lietuvoje. Naujoms vientikių bendruomenėms buvo nedelsiant įrengtos laikinos cerkvės išnuomotuose namuose. Vientikiai iš imperijos gilumos, generalgubernatoriaus žmona Jekaterina Potapova aprūpino jas senosios dailės ikonomis, liturginiais indais, sutanomis ir t. t.; tris ikonas vientikių cerkvėms padovanojo imperatorius²⁶. Netrukus buvo pradėtos naujų cerkvių statybos.

Pirmieji laikini vientikių maldos namai buvo įrengti Novoaleksandrovske jau 1869 m., o netrukus, 1872 m. gruodį, ten pašventinta nauja Dievo Motinos Globos parapijos cerkvė. Ji pastatyta už Sankt Peterburgo pirklio Vasilijaus Martynovo paaukotus pinigus. Parapijoje tuo metu buvo 169 vientikiai (dauguma – apylinkės kaimuose, net už 40 varstų nuo Novoaleksandrovsko). Jos šventiku buvo paskirtas 1870 m. kovą Kauno vyskupo vikaro Josifo išventintas 49 metų A. Suchorukovas, buvęs Novoaleksandrovsko

²³ Н.Субботин, Поездка священноинок Павла..., p. 582; minėtose vietovėse Komuniją iš misionieriaus t. Pavelo rankų priėmė 169 vientikiai.

²⁴ Ten pat, p. 585.

²⁵ Ten pat, p. 587.

²⁶ Д.Извекон, Исторический очерк..., p. 340.

sentikių dvasininkas, niekur nesimokęs, mokėjęs tik skaityti. Pamokslų jis nesakė, dirbo psalmininko padedamas²⁷.

Kita vientikių parapijos Dievo Motinos Globos cerkvė 1870–1871 m. buvo įrengta Karališkiuose, sentikių maldos namuose. Jos šventiku Kauno vyskupas Josifas 1870 m. kovą pašventino ir paskyrė 50 metų V. Darendovą (1820–1907), kilusį iš fedosejevininkų srovės, 1838–1869 m. buvusį Karališkių sentikių parapijos dvasininku. Valdžia mielai patikėjo Darendovo įrodinėjimais, kad maldos namus šiame kaime pastatęs savo lėšomis, parapijai prisidėjęs vos 15 rb, ir atidavė juos vientikiams (iš tiesų lėšas jis surinko su t. Pavelo, tuomet dar Voinovo vienuolyno vyresniojo, rekomendaciniais laiškais lankydamas Rusijos sentikių parapijas²⁸). Šioje parapijoje 1872 m. buvo 126 vientikiai, iš jų Karališkiuose gyveno 43, Ukmergėje – 2; 1882 m. buvo apie 300 žmonių²⁹.

1900 m. V. Darendovą Karališkiuose pakeitė jaunas šventikas Joanas Kaštelianovas, kilęs iš vientikių šeimos. Jis energingai tęsė misijų veiklą: prie cerkvės atidarė biblioteką su sentikybę kritikuojančiomis knygomis, rengė viešus religinius pokalbius su sentikiais, prie parapijos mokyklos įrengė bendrabutį³⁰. Karališkiuose buvo viena didžiausių vientikių parapijų Lietuvoje, iš jos kilęs ir minėtas archeologas P. Tarasenka.

1870 m. birželio–1871 lapkričio mėn. už valstybės išdo skirtas lėšas vientikiams pastatyta nedidelė medinė Šv. Andrejaus cerkvė Kaune, Žaliakalnyje (kol ji buvo statoma, vientikių pamaldos buvo laikomos laikinoje cerkvėje, įrengtoje valstiečio troboje). Ši miesto dalis pasirinkta neatsitiktinai – cerkvė pastatyta netoli sentikių maldos namų, Žaliakalnyje buvo didžiausia jų bendruomenė³¹. Nors 1872 m. Kaune tebuvo 65 vientikiai³², jų

²⁷ Žinios apie Novoaleksandrovsko Dievo Motinos Globos vientikių parapijos cerkvę 1872 m., LVIA, f. 1539, ap. 1, b. 19, l. 8–9.

²⁸ *Каролишковской единоверческой церкви священника Василия Семенова Дарендова повествование*, Москва, 1883, p. 20–21. Jis rinko pinigų pas Pskovo, Sankt Peterburgo, Tverės, Nižnij Novgorodo, Maskvos sentikius.

²⁹ Duomenys apie Karališkių Dievo Motinos Globos vientikių parapijos cerkvę 1872 m., LVIA, f. 1539, ap. 1, b. 19, l. 14–17; *Каролишковской единоверческой церкви...*, p. 38.

³⁰ Прихожанин, Село Каролишки, *Вестник Виленского православного Св. Духовского братства*, 1911, № 22, p. 425–426.

³¹ Закладка единоверческой церкви, Литовские епархиальные ведомости, 1870, № 12, p. 510–511; Освящение Ковенской единоверческой церкви, *ten pat*, 1871, Nr. 24, p. 114–115; Žinios apie Kauno Šv. Andrejaus vientikių parapijos cerkvę 1872 m., LVIA, f. 1539, ap. 1, b. 19, l. 2–4.

³² Žinios apie Kauno Šv. Andrejaus vientikių parapijos cerkvę 1872 m., LVIA, f. 1539, ap. 1, b. 19, l. 6.

cerkvėje dirbo net du šventikai (antrasis paskirtas misijų tikslais) ir psalminkas. Pirmieji šventikai buvo broliai Martinianas ir Pavelas Tichomirovai, kilę iš Švenčionių, fedosejevininkų srovės sentikių*. Iš viso šiai parapijai 1872 m. priklausė 174 vientikiai (tarp jų buvo 2 Rygoje ir 6 Daugpilyje)³³.

Vientikių cerkvės būta ir Ukmergėje – 1877 m. medinis jos pastatas sudegė per didelį miesto gaisrą. Klebono ji neturėjo, buvo Karališkių filija³⁴. Vientikių parapijas dar norėta steigti Vilniuje (1869 m. prašyta jai perduoti Šv. Paraskevos cerkvę, tačiau neįstengta pateikti Dvasinei konsistorijai būsimųjų parapijiečių sąrašo) ir Švenčionyse (1872 m. tuo tikslu ten lankėsi t. Pavelas, bet parapija nebuvo įkurta)³⁵.

Iki XIX a. pabaigos įkurtos dar dvi parapijos. 1888 m. į vientikybę perėjo dalis Lazarcų kaimo, Vilniaus aps., fedosejevininkų srovės sentikių su dvasininku Jakovu Ankudinovu (1852–1926, buvo kilęs iš Latvijos valstiečių, nuo 1879 m. buvo Lazarcų sentikių maldos namų dvasininkas). Per keletą mėnesių jiems buvo pastatyta nauja medinė Šv. Vladimiro cerkvė. Jai aukojo Vilniaus gubernatorius, Vilniaus Šv. Dvasios stačiatikių brolija; bažnytiniu inventoriumi aprūpino Vilniaus Švč. Trejybės ir moterų Marijos Magdalenos vienuolynai. Cerkvę pašventino – pagal senąją apeigyną – pats Lietuvos ir Vilniaus arkivyskupas Aleksijus³⁶. Vargu ar visi to meto stačiatikių

* Martinianas Tichomirovas, gimęs apie 1820 m., mokėsi privačioje mokykloje, 1831–1845 m. buvo sentikių koplyčios psalminku, 1846 m. išrinktas Puščios (Ukmergės aps.) koplyčios dvasininku, nuo 1855 m. buvo Perelazų dvasininku, 1870 m. sausį su dešimčia parapijiečių prisijungė prie stačiatikybės vientikybės teisėmis. Tų metų balandį Kauno vyskupas Josifas (Drozdovas) paskyrė jį Žaliakalnio vientikių cerkvės šventiku (Žinios apie Kauno Šv. Andrejaus vientikių parapijos cerkvę 1872 m., LVIA, f. 1539, ap. 1, b. 19, l. 3). Gerokai jaunesnis jo brolis Pavelas, gimęs apie 1836 m., nebuvo lankęs mokyklos, tačiau tėvų namuose išmoko ne tik skaityti, rašyti, bet ir senovinės ikonų tapybos, rašyti senąją slavų kalbą. Jis trejus metus buvo Paežerių (Ukmergės aps.) sentikių dvasininko padėjėjas, vėliau vienerius metus – Karpovkos kaimo (Šiaulių aps.) sentikių dvasininkas, 1867 m. lapkritį tapo stačiatikiu. Kauno vyskupas Aleksandras 1868 m. priėmė jį į dvasinį luomą ir „kaip labiau už kitus sentikių dvasininkus apsiskaičiusį, sugebantį skaityti bei giedoti ir ateityje žadantį tapti gabiu ir uoliu sentikių atvertimo veikėju“, paskyrė Užusalių (tuomet vadintų Aleksandro Slabada, Kauno aps.) stačiatikių cerkvės psalminku. 1871 m. lapkritį Kauno vyskupas Josifas išventino jį vientikių šventiku ir paskyrė Žaliakalnio parapijos šventiku misionieriumi (ten pat, l. 2, 4).

³³ Žinios apie Kauno Šv. Andrejaus vientikių parapijos cerkvę 1872 m., LVIA, f. 1539, ap. 1, b. 19, l. 7.

³⁴ [Žinutė], *Литовские епархиальные ведомости*, 1877, № 33, p. 262.

³⁵ Д.Извекков, *Исторический очерк..*, p. 340.

³⁶ N. N., *Из Каролишек, Литовские епархиальные ведомости*, 1888, № 38, p. 324–326; N. N., *Освящение Лазарцевской Православной Церкви*, ten pat, Nr. 47, p. 400–402; Пр. Е.К. [protojerėjus Eustachijus Kaliskis], Некролог, *Голос Литовской Православной Епархии*, 1926, № 5–10, p. 26.

spauzoje minėti 160 sentikių iš tiesų tapo vientikiais, nes 1891 m. parapijoje tebuvo 79 žmonės³⁷.

1894 m. vientikių cerkvė buvo pastatyta Strošiūnų kaime, Trakų aps., paskirtas šventikas³⁸ (jau 1872 m. ten gyveno 37 vientikiai³⁹). Daugiau vientikių parapijų Lietuvoje nebuvo įkurta.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje platesnio sąjūdžio tarp Lietuvos sentikių už susijungimą su stačiatikybe inicijuoti nepavyko, nors Stačiatikių Bažnyčia niekuomet nenutraukė savo misijų. Parapijose, kur gyveno sentikiai, būdavo rengiami disputai: stačiatikių ir sentikių dvasininkai viešai diskutuodavo religiniais klausimais. Parapijiečiai, net moterys, gana aktyviai dalyvaudavo tokiuose renginiuose, suteikdami stačiatikių misionieriams vilčių dėl galimo prisijungimo. Stačiatikių cerkves buvo stengiamasi statyti netoli sentikių kaimų, jų klebonai įpareigoti pritraukti „atskalūnus“ į savo pamaldas.

Sentikiai nuolat jautė valstybinės religijos spaudimą. Misijų užmojų bei metodus galima pailiustruoti tokiu pavyzdžiu. 1893 m. buvo pašventinta nauja stačiatikių cerkvė Jonavoje. Apylinkėje stačiatikių tebuvo apie šimtą, tačiau už 3 varstų, Rimkų kaime, buvo senas ir stiprus sentikybės centras. Jonavos klebonas Eustachijus Kaliskis (1865–1954, nepriklausomoje Lietuvoje jis dirbo Kauno Katedroje) atkakliai lankydavosi sentikių maldos namuose, nutraukdavo jų pamaldas savo „pamokymais“. 1894 m. pasinaudodamas tuo, kad į atlaidus Rimkuose susirinko labai daug sentikių iš tolimiausių Lietuvos parapijų, jis taip pat mėgino juos mokyti. Sentikių šventę sugadino kilęs religinis ginčas⁴⁰.

Vientikybės likimas XX a. Kelių šimtmečių netoleravimo bei represijų prieš sentikius politika Rusijos imperijoje baigėsi 1905 m. carui paskelbus tikybinės tolerancijos aktą. Stačiatikių Bažnyčiai šis aktas sukėlė tikrą šoką. Ji neteko daugelio privilegijų. Imperijos pakraščiuose, kur vyravo kitatikiai ir Stačiatikių Bažnyčios struktūra buvo sukurta caro valdžios pastangomis, ji negalėjo išsiversti be finansinės ir moralinės valstybės paramos. Ten prasidėjo suirutė: prievarta prie stačiatikybės prijungti kitatikiai grįžo į savo Baž-

³⁷ Д.Извеков, Исторический очерк., р. 340–341.

³⁸ Ten pat, р. 340.

³⁹ Žinios apie Kauno Šv. Andrejaus vientikių parapijos cerkvę 1872 m., LVIA, f. 1539, ap. 1, b. 19, l. 7.

⁴⁰ Е.Калиский, Поездка священника к старообрядцам, Литовские епархиальные ведомости, 1895, № 12, р. 113–115.

nyčias, siekė sugražinti iš jų atimtas šventoves ir kitą bažnytinį turtą. Lietuvoje sentikiai taip pat „pakėlė galvas“ – ėmė reikalauti perduoti jų bendruomenėms vientikių cerkves, padalyti iki tol vien stačiatikių cerkvėms vyriausybės skirtus sklypus⁴¹. Nežinia, kiek šios politinės permainos palietė vientikių parapijas, bet jos nesunyko.

1911 m. Kauno gubernijoje buvo 2052 vientikiai ir du jų šventikai⁴² (tikriausiai Kaune ir Karališkiuose). Tai sudarė apie 4,2 proc. visų šioje gubernijoje gyvenusių sentikių (47 997⁴³). 1923 m. Lietuvos Respublikos gyventojų surašymo suvestinėse duomenų apie vientikius nėra, nors ši konfesinė grupė, matyt, nunyko kiek vėliau. Paskutinis vientikių šventikas mirė 1926 m. Tai buvo J. Ankudinovas, kuris, kaip minėta, dar 1888 m. kartu su dalimi savo Lazarcų parapijiečių sentikių prisijungė prie Stačiatikių Bažnyčios. Maždaug iki 1923 m. jis gyveno Lazarcuose, galbūt dar laikė pamaldas laikinai įrengtuose maldos namuose, nes cerkvė karo metais buvo sudegusi. Vėliau stačiatikių arkivyskupas Eleuterijus (Bogojavlenskis) perkėlė jį į Karališkius, kur buvo didesnė vientikių bendruomenė ir veikė cerkvė, bet dėl garbingo amžiaus pamaldose J. Ankudinovui jau turėjo talkinti Ukmergės stačiatikių šventikas⁴⁴. J. Ankudinovui mirus, vyskupijos vadovybei nepavyko rasti šventiko, mokančio vientikių apeigas, bažnytinį giedojimą.

Kitos vientikių parapijos po Pirmojo pasaulinio karo nebeatgijo – nebebuvo šventikų, vientikiai netrukus prarado visas savo šventoves. Antai Kauno Žaliakalnio cerkvė 1921 m. buvo perduota stačiatikių parapijai (jos pastatas 1954 m. statant radijo gamyklą buvo nugriautas); Lazarcų cerkvė, kaip minėta, per karą sudegė; Strošiūnuose po karo pamaldos nebeatnaujintos, apgriuvęs cerkvės pastatas 1925 m. buvo parduotas per viešas varžytynes ir nugriautas; Zarasų (buvusio Novoaleksandrovsko) vientikių cerkvė perėmė katalikai, 1922 m. joje buvo įrengta moksleivių bažnyčia (neradus lėšų remontui, 1935 m. pastatas buvo nugriautas, jo vietoje pastatyta ligoninė)⁴⁵. Buvę vientikiai prisijungė prie sentikių arba stačiatikių parapijų. Pavyzdžiui, P. Tarasenka tapo stačiatikiu.

⁴¹ С.И.Т.К., Из Ковенской губернии, *Вестник Виленского православного Св. Духовского братства*, 1907, № 12, p. 253.

⁴² *Обзор Ковенской губернии за 1911 год* [Ковно, 1912, nenumeruota].

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Пр. Е.К., Некролог., p. 26–27.

⁴⁵ Žr. Vidaus reikalų ministerijos Tikybų departamento Žaliakalnio cerkvės byla, LCVA, f. 391, ap. 4, b. 666, l. 9, 14 ir kt.; apie Lazarcų ir Strošiūnų cerkves: Žinios apie stačiatikių parapijų nekilnojamąjį turtą, 1927 11 22, ten pat, b. 1831, l. 167, 164; *Zarasų kraštas*, Zarasai, 1936, p. 172–173.

Koks buvo vientikybės likimas Rusijoje ir Sovietų Sąjungoje? 1917–1918 m. vykęs Rusų Stačiatikių Bažnyčios susirinkimas leido vientikiams turėti savo vyskopus. To jie siekė nuo pirmųjų savo bendruomenių atsiradimo XVIII a. pabaigoje. Tiesa, vientikių vyskupams nebuvo leista sudaryti atskiros Bažnyčios hierarchijos; jie buvo stačiatikių vyskupų vikarais, administravo stačiatikių vyskupijose esančias vientikių parapijas. Vis dėlto ši naujovė sudarė sąlygas vientikiams kurti savą nepriklausomos Bažnyčios struktūrą. Mat netrukus dėl sovietų valdžios religinių persekiojimų Rusų Stačiatikių Bažnyčia suskilo į gausybę srovių. Vientikių vyskupai tuomet pasiskelbė esą savarankiški, nesusiję su kokia nors hierarchija⁴⁶. Tačiau netrukus jie buvo represuoti, kaip ir tūkstančiai kitų konfesijų dvasininkų Sovietų Sąjungoje; vientikių parapijos uždarytos. Išlikusias negausias bendruomenes dar kartą sukrėtė 1958–1964 m. Nikitos Chruščiovo antireliginė kampanija.

XXI a. pradžioje Rusijoje gyvavo apie 20 vientikių parapijų⁴⁷. 2000 m. minint vientikybės oficialaus įteisinimo 200-ąsias metines, šios religijos sekėjai pavadinti Rusų Stačiatikių Bažnyčios sentikiais. Jų yra kaimyninėse šalyse: Latvijoje (neseniai atstatyta Daugpilio cerkvė), keletas bendruomenių Estijoje ir Baltarusijoje. Vientikybė gana aktyviai propaguojama, pavyzdžiui, Rusų Stačiatikių Bažnyčios interneto puslapiuose, tai leidžia manyti, kad jos misija tarp sentikių tebėra svarbi.

Išvados. Vientikybė yra savotiška Stačiatikių ir Sentikių Bažnyčių unijos forma: prisijungę prie stačiatikybės sentikiai galėjo laikytis savo senųjų apeigų, tradicijų, tik privalėjo būti Stačiatikių Bažnyčios hierarchijos žinioje. Perėjimas buvo naudingas: negausioms vientikių parapijoms už valstybės lėšas buvo statomos cerkvės, skiriami jų pačių išsirinkti šventikai, kurių išlaikymas nieko nekainavo – jie gaudavo algą iš išdo kaip ir stačiatikių dvasininkai. Be to, vientikiai galėjo naudotis pilietinėmis, juridinėmis teisėmis, kurių neturėjo imperijoje diskriminuojami sentikiai.

Dėl sąlygiškai geresnės sentikių padėties nei Rusijos imperijos gilumoje vientikių bendruomenės Lietuvoje atsirado palyginti vėlai, buvo negausios. Jų atsiradimą pristabdė ir Lietuvos stačiatikių metropolito Josifo (Semaškos) nepritarimas vientikių parapijų steigimui. Kadangi stačiatikių cerkvių tinklas šalyje buvo labai retas, metropolitas siekė, kad sentikiai pereitų tiesiog

⁴⁶ Ф.Мельников, Краткая история...

⁴⁷ М.Данилова, Хранители древнего благочестия, *Православный Санкт-Петербург*, 2002, № 128, žr.: <http://www.piter.orthodoxy.ru>.

į stačiatikybę, nekeldami jokių išankstinių sąlygų. Lietuvoje išvengta priedvartoties: religinius motyvus formavo ir diegė misionieriai; vientikiams atiduoti tik vieni sentikių maldos namai, kitos cerkvės pastatytos naujos. Pirmosios parapijos įkurtos 1869–1870 m. tarsi „iš apačios“ – kelių vietos sentikių dvasininkų, įkalbinusių dalį savo parapijiečių prisijungti prie Stačiatikių Bažnyčios vientikiybės teisėmis, iniciatyva. Tačiau jų gyvavimas visiškai priklausė nuo caro valdžios ir stačiatikių vyskupijos paramos. Jos neabejotinai destabilizavo Sentikių Bažnyčios padėtį, kaip ir nuolatinės stačiatikių šventikų misijų pastangos.

Po Pirmojo pasaulinio karo vientikiybė Lietuvoje natūraliai sunyko, neturėdama jėgų atkurti savo bendruomenių. Be to, stačiatikybei tapus negausia religine mažuma, stačiatikių vyskupijos vadovybė atsisakė šios prozelitizmo formos.

Įteikta 2004 m. gruodžio mėn.

ЕДИНОВЕРИЕ В ЛИТВЕ (середина XIX–начало XX вв.)

Регина Лаукайтите

Резюме

Единоверие – давно исчезнувшая в Литве религия, название которой известно лишь специалистам истории XIX века. Ее история интересна с историографической точки зрения – реконструируя историческую карту конфессий Литвы и исследуя религиозную политику Российской империи. Тем более, что в академической литературе Литвы феномен единоверия, его историческое развитие до сих пор не изучались.

Единоверцы – это присоединившиеся к Русской Православной Церкви староверы. Феномен единоверия возник в конце XVIII века в России и на Украине. В 1800 г. император Павел его узаконил – утвердил «Пункты о единоверии», согласно которым оно не становилось отдельной, самостоятельной Церковью, а только ветвью Русской Православной Церкви. Приходы вчерашних староверов принимали священнослужителей, которые были подвластны православным архиереям. Чаще всего они были из собственной среды, отправляли службы по старопечатным книгам староверов, соблюдали их традиции в литургии.

В XIX в. единоверие в Российской империи распространялось медленно, однако все более воспринималось как инструмент религиозной политики

царской власти. Его целью было воссоединить многочисленные расколы староверия с Русской Православной Церковью. Православный не мог стать единоверцем, только старовер.

Соединение с православием староверческих общинам могло быть желательным: они иссякли после продолжительных репрессий, последовавших после проклятий Собора Русской Православной Церкви в 1667 г. Их молельни, монастыри действовали в крайне затруднительных условиях, в меняющихся друг друга периодах сравнительной терпимости и репрессий, безжалостного уничтожения. Преследования вызвали массовую миграцию староверов – они переселялись в Сибирь, за границу. Поселения староверов появились во всех странах, граничащих с Россией: в Великом Княжестве Литовском, в Польше, в Швеции, Турции, даже в Китае и Японии. По данным правящего Синода, во времена Петра I число беглых людей достигло 10 процентов населения (около 900 тысяч). За границей староверы пользовались религиозной терпимостью.

Как единоверие появилось и распространялось в Литве (имеется в виду территория Литовской православной епархии)?

Как уже отмечалось, с середины XVII в. в Великом Княжестве Литовском существовало довольно много староверческих поселений. Однако в конце XVIII в., с разделом Речи Посполитой, они опять очутились под властью русского царя. В Литве сложилась довольно интересная ситуация – в конце XVIII в. православных тут почти не было. Не действовал ни один приход, около 400 православных за требами обращались к монахам 4 сохранившихся монастырей (в Вильнюсе, Круонисе, Сурдегисе и Вевисе). Между тем, «инфраструктура» Старообрядческой Церкви тут сложилась уже давно (в середине XIX в. в Каунасской и Вильнюсской губерниях проживало около 30 тысяч староверов, действовало 27 молелен).

Следует отметить, что положение старообрядцев в Литве и в дальнейшем оставалось лучшим, чем в глубине государства. Губернские власти к староверам относились вполне дружелюбно, как к своим соотечественникам, и не торопились вводить тут многочисленные ограничения их религиозного и социального быта, которые были в силе в Российской империи.

Сравнительно благоприятное положение староверов в Северо-западном крае отнюдь не способствовало появлению и распространению единоверия. В глубине Российской империи непосредственный толчок к его развитию давала политическая воля: из-за репрессий против староверия оставалась лишь одна легальная форма существования в виде единоверия.

Появлению единоверия в Литве способствовало несколько причин. В первой половине XIX в. староверие переживало в Литве период реформ, т.е. пересмотр, переоценку своих ценностей. В начале века ослабела радикальная федосеевская ветвь. Федосеевцы отказались от безбрачия и, таким образом, теологически приблизились к поморцам. Кроме того, в годы правления Нико-

лая I (1825–1855 гг.) в империи усилились преследования староверов, их вынуждали принять единоверие или православие. Именно в этот период репрессии коснулись и литовских староверов. По данным историка Г. Поташенко, в 1825–1855 гг. было закрыто 13 из 33 молелен, наставников устрашали административными карами и уговаривали присоединиться к Православной Церкви. Не случайно в эти годы упоминаются первые сведения о единоверии в Литве.

По данным русского церковного историка Д. Извекова, первыми о присоединении к Русской Православной Церкви заговорили староверы Новоалександровского уезда (ныне Зарасай). В 1841 г. они подали прошение, чтобы их молельня в дер. Дегучай была освящена в церковь. Вряд ли это прошение было вызвано религиозными соображениями, – причиной было закрытие этой молельни царской властью.

Однако митрополит Иосиф (Семашко) был против открытия единоверческих приходов в Литве. Почему? Думается, раздробление немногочисленных в крае русских православных на 3 слоя – новоприбывающих православных, вчерашних униатов и вчерашних староверов – слишком усложняло положение этой религии и Церкви, так что митрополит принуждал староверов попросту стать православными, построить православную церковь и открыть православный приход.

Единоверие, быть может, обошло бы Литву стороной, если бы не влияние одной выдающейся личности. В 1868 г. к Русской Православной Церкви на правах единоверия присоединился о. Павел Прусский. Он почти 20 лет был настоятелем Войновского монастыря в Пруссии (Eckertsdorf). В Литве староверческих монастырей в середине XIX в. не было, поэтому Войново был духовным центром литовских староверов-федосеевцев. В монастыре была богатая библиотека, обучались наставники из приходов Литвы; недалеко от г. Пиша (Johannesburg) открыта типография.

Отец Павел (в миру Петр Леднев, 1821–1895) был родом с Сызрани, из федосеевской семьи. Хотя обучался только дома, он стал известным знатоком церковной истории, теологии. В 1848 г. руководством московского староверческого Преображенского монастыря он был послан в Пруссию создать староверческий центр в более безопасном, чем Москва, месте. В 1848–1867 гг. был настоятелем монастыря в Войново.

Отец Павел пользовался большим авторитетом среди наставников Литвы. В 1867 г. он переехал в Москву, неожиданно стал единоверцем, а вскоре и настоятелем самого большого в России единоверческого Никольского монастыря (он был открыт царскими властями на том же самом Преображенском кладбище, где о. Павел жил в федосеевском монастыре). Это вызвало брожение среди староверов Литвы. Некоторые близкие о. Павлу наставники также заявили о своем желании присоединиться к Православной Церкви на правах единоверия (наставники Перелазов, Каралишкяй, Новоалександровска: Василий Да-

рендов, Артем Сухоруков, Мартинаан и Павел Тихомировы). Однако митр. Иосиф и на этот раз отверг их прошения, побуждая староверов просто стать православными. Но староверы, приверженные к своим обрядам, традициям, на такие радикальные перемены не решались.

Со скоропостижной смертью митр. Иосифа это главное препятствие к появлению единоверия исчезло. Новоназначенный митр. Макарий (Булгаков) охотно поддержал начинания наставников, по их просьбе он послал в Каунасскую и Вильнюсскую губернии единоверческого священника Алексея Троицкого, который присоединил к православию первых единоверцев.

С согласия митр. Макария в 1869 г. в Литву приехали миссионеры из Московского Никольского монастыря во главе с о. Павлом Прусским. Они привезли с собой подвижную церковь, книги. Были очень благосклонно встречены как епархиальными, так и губернскими властями (о. Павел служил молебен в Вильнюсском Св. Духовском монастыре, был лично принят Каунасским губернатором князем М. Оболенским и генерал-губернатором А. Потаповым).

Миссионеры почти полгода провели в Литве, навещая поселения староверов и наставляя их отказаться от своих «заблуждений», ради спасения примкнуть к «настоящей» Церкви. Церковный историк Федор Мельников называл о. Павла миссионером «провокаторского» типа. Он старался вызвать старообрядческих наставников на религиозные споры, в результате которых чаще всего выходил победителем, так как был более начитанным и опытным.

С первого взгляда результат миссии о. Павла может показаться мизерным: за 5 месяцев он присоединил к Православной Церкви всего 107 староверов. Однако вскоре были открыты 3 единоверческие церкви (в Новоалександровске, ныне Зарасай, – в 1869 г., в Каралишкяй – в 1871 г., в Каунасе – в 1871 г.) и рукоположены 3 единоверческих священника. В итоге, новое вероисповедание обрело основную структуру, впустило тут свои корни.

До конца XIX в. единоверие возросло незначительно, несмотря на постоянные миссионерские усилия Православной Церкви. Появились еще 3 церкви (в Лазарцай – в 1888 г., в Строшюнай – в 1894 г., в Укмерге – приписная к Каралишкяй, здание церкви сгорело в 1877 г.). Православные церкви намеренно строились вблизи крупных поселений староверов, священники всяческими мерами старались привлекать на свои службы, поучения староверов.

Как сложилась судьба единоверия в XX в.?

В 1905 г., с оглашением религиозной терпимости, староверы стали полноправными членами общества. Этот акт вызвал негодование Православной Церкви, особенно на окраинах государства, где православие внедрялось усилиями властей и, очутившись в равноправном положении с другими вероисповеданиями, сразу стало чахнуть. Например, в Литве католики потребовали возврата бывших костелов. Староверы тоже «подняли головы» – призывали вернуть единоверческие общины в лоно староверия, поделить церковные недвижимости. Несмотря на это, все единоверческие приходы в Литве про-

должили свое существование до Первой мировой войны. В 1911 г. в Ковенской губернии было около 2 тысяч единоверцев и 2 священнослужителя (видимо, в Каунасе и Каралишкяй).

После Первой мировой войны единоверческие приходы в Литве исчезли. Свое существование до 1926 г. продолжил только приход в Каралишкяй, пока был жив последний старый священник Яков Анкудинов. С его смертью история единоверия кончилась. Остальные церкви, здания которых пострадали во время войны, были снесены, в Каунасе – передана православной общине (1921 г.), в Зарасайской единоверческой церкви в 1922–1935 гг. действовал Католический Костел. Единоверцы стали православными или возвратились в староверие.

Крайне неблагоприятная участь постигла единоверцев в Советском Союзе. Хотя в начале века казалось, что, наконец, удастся создать самостоятельную структуру Церкви, не подвластную православному ведомству, однако все рухнуло во времена советских гонений на религию. В настоящее время в России существует всего около 20 единоверческих приходов. Единоверцы проживают в Латвии (в Даугавпилсе недавно отстроена церковь), в Эстонии и Белоруссии. Создается впечатление, что они довольно активно рекламируются, так, например, в православном интернете. Это приводит к мысли о значительности продолжения их миссии в староверческой среде.

Обобщая вышесказанное, следует отметить, что развитие единоверия в Литве было поздним и умеренным ввиду сравнительно благоприятного состояния староверческих общин. Инициатива создания единоверческих приходов шла как бы «снизу», от группы староверческих наставников, однако успех полностью зависел от сплоченных усилий церковных и гражданских властей. Им удалось создать приходскую сеть, которая сумела вернуть в лоно православия около 4 процентов староверов Литвы.

Существование единоверия не было угрожающим, опасным, однако оно являлось дестабилизирующим фактором для Старообрядческой Церкви.

После Первой мировой войны единоверие в независимой Литовской Республике натурально исчезло, не сумев найти силы для возрождения. Кроме того, его развитие лишилось прежней сути – став религиозным меньшинством, Православная Церковь в XX в. в Литве не могла позволить себе открытого прозелитизма.

ONE BELIEF IN LITHUANIA
(Middle of the 19th C.- Beginning of 20th C.)

Regina Laukaitytė

Summary

The article is devoted to the appearance and development in Lithuania of the phenomenon of One Belief (rus. единовѣрие), a topic not yet discussed in Lithuanian historiography. One Belief is a peculiar form of the union of the Orthodox and Old Belief Churches: Old Believers joining the Orthodox faith could retain their old ceremonies, traditions, but were required to accept the authority of the Orthodox Church hierarchy. Churches were built using state funds for the small in number One Belief parishes, their own chosen priests were appointed, but their maintenance did not cost the parish anything as they received salaries from the state treasury as did the Orthodox clergy. Moreover, the One Believers were entitled to use the civil and juridical rights which the discriminated Old Believers in the empire did not have.

Due to the relatively better situation of the Old Believers in Lithuania than in the depths of the Russian Empire communities of One Belief appeared there rather late and were not numerous. Their appearance was also impeded by the opposition of Archbishop, later Metropolitan Josif (Semaška) to the founding of One Belief parishes. Because the network of Orthodox churches in the land was very sparse, the archbishop sought that the Old Believers would convert directly to Orthodoxy, not raising any preconditions.

In the depths of the empire the persecution of the czarist authorities forced the Old Believers to join the Orthodox Church: civil and social discrimination; the prayer houses, monasteries of Old Believers were frequently transferred to the One Believers. Meanwhile, in Lithuania coercion was not used: missionaries formed and nurtured religious motives; only one prayer house of the Old Believers was given to the One Believers (Karališkiai in the Ukmergė district), other churches were built new.

Archimandrite Pavel the Prussian, who headed the Fedoseyev wing in the monastery in Voinov (Eckerstdorf in Prussia), had the greatest impact on the appearance and appeal of One Belief in Lithuania. After he unexpectedly converted to One Belief and became the head of the St. Nicholas One Belief monastery in Moscow, several Orthodox clergyman in Lithuania also convinced their parishioners to join the Orthodox Church with the rights of the One Belief. In 1869–1870, 1872 father Pavel visited Lithuania with missions and laid the foundation for One Belief. The first parishes were established, soon afterwards churches were built in Novoaleksandrovsk (now Zarasai in 1872), Karališkiai (in 1871 with a chapter in Ukmergė), Kaunas (in 1871). The first four priests, former clergymen of the Fedoseyev

wing in the Orthodox church were ordained. Until the end of the 19th c. two other parishes Lazarcai (1888) and Strošiūnai (1894) were established. At the end of the 19th c. – beginning of the 20th c. a broader movement among the Old Believers in Lithuania for union with the Orthodox Church could not be initiated although the Orthodox Church never ended its missions.

The spread of One Belief never acquired a greater scope in Lithuania, but it, nevertheless, destabilized the situation of the Orthodox Church, especially of the Fedoseyev wing. In 1911 in the Kaunas province there were 2,052 One Believers with two priests. That comprised about 4.2 percent of all Old Believers (47,997) in this whole province.

After the First World War the One Belief faith in Lithuania decreased naturally, not having the forces to restore its communities. Moreover, when Orthodoxy became a small religious minority in the Republic of Lithuania, the leadership of the Orthodox diocese gave up this form of proselytizing.